

Iulian Mihai L. CONSTANTINESCU

Iulian Mihai L. CONSTANTINESCU

INSTITUȚIA DIVORȚULUI
între legislația canonică
și legislația civilă

Ediția a II-a

EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2020

Referenți științifici:

Prof. Univ. Dr. Pr. Nicolae DURĂ – Constanța
Prof. Univ. Dr. Pr. Constantin RUS – Arad

Copyright © 2020 – Iulian Mihai L. Constantinescu.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României **CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI**

Instituția divorțului între legislația canonică și legislația civilă / Iulian Mihai L. Constantinescu. - Ed. a 2-a. - Craiova : Universitaria, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1642-4

34

2

© 2020 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ABREVIERI DE REVISTE ȘI DICȚIONARE

AC	<i>L'Année canonique</i> , Paris
BOR	<i>Biserica Ortodoxă Română</i> , buletinul oficial al Patriarhiei Române
DC	<i>La documentation catholique</i> , Paris
DDC	<i>Dictionnaire de droit canonique</i> , (R. NAZ), Paris
DTC	<i>Dictionnaire de théologie catholique</i> , Paris
Ep	<i>Episkepsis</i> , Chambésy-Genève
ETL	<i>Ephemerides Theologicae Lovanienses</i> , Louvain
J	<i>The Jurist</i> , Washington
MA	<i>Mitropolia Ardealului</i> , Sibiu
MMS	<i>Mitropolia Moldovei și Sucevei</i> , Iași
MO	<i>Mitropolia Olteniei</i> , Craiova
O	<i>Ortodoxia</i> , București
RCDIP	<i>Revue critique de droit international privé</i> , Paris
RDC	<i>Revue de droit canonique</i> , Strasbourg
SC	<i>Studia Canonica</i> , Ottawa
ST	<i>Studii Teologice</i> , București
TV	<i>Teologie și Viață</i> , Iași

INTRODUCERE

Dacă o căsătorie *încetează* prin moartea naturală, prin dispariția unuia dintre soți și declararea judecătorească a morții lui¹, *problema divorțului*² a fost întotdeauna delicată, existând numeroase diferențe confesionale și poziții distincte ale legislației civile în raport cu cea bisericească³.

Căsătoria este legătura naturală pentru întreaga viață a bărbatului cu femeia prin care aceștia împreună alcătuiesc umanitatea completă⁴, fiecare dintre ei realizându-se ca persoană. Unirea bărbatului cu femeia sa este desăvârșită atunci când la baza căsătoriei lor se află iubirea desăvârșită care face unirea matrimonială indisolubilă, unitatea indisolubilă a căsătoriei exprimând monogamia, căci „religiile dezvoltate tind din ce în ce mai mult spre monogamia absolută legată și de preceptele ascezei”⁵, cum afirma un istoric al religiilor. Astfel, unirea sacramentală a bărbatului cu femeia are un caracter

¹ Ion P. FILIPESCU, Andrei I. FILIPESCU, *Tratat de dreptul familiei*, Ed. a VII-a, All Beck, București, 2002, pp. 211-213.

² *Ibidem*, pp. 214-288. Sub aspect sociologic « Divorțul este un fenomen psihic și social complex, determinat de o multitudine de factori economici, sociali, culturali și religioși, care acționează la nivelul indivizilor, în interiorul cuplurilor și în afara acestora », cf. Ioan MIHĂILESCU, *Familia în societățile europene*, Ed. Universității București, 1999, p. 107.

³ Cf. Stéphanos CHARALAMBIDIS, „Le mariage dans l’Eglise Orthodoxe”, în *Contacts*, XXIX (1978), nr. 101, p. 70.

⁴ Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, EIBMBOR, București, 1997, p. 120.

⁵ Alfred BERTHOLET, *Dicționarul Religiilor*, Iași, 1995, pp. 82-83.

ontologic⁶, primii oameni avându-și ființa comună⁷ ca dar dumnezeiesc, iar omul fiind „chipul lui Dumnezeu” (Facerea I, 27) tinde ființial spre viața în comuniune (Facerea II, 18)⁸. Unitatea familiei se bazează pe indisolubilitatea căsătoriei⁹: „De aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia și vor fi amândoi un trup” (Facerea II, 24). Femeia, darul lui Dumnezeu pentru bărbatul său, se unește în comuniunea familiei cu bărbatul, aceștia păstrând comuniunea familială statornicită de Dumnezeu, dar în baza libertății lor putând să și încalce această comuniune cu consecințele specifice.

Dar, dintru început, cele două atribute ale căsătoriei au fost unitatea și indisolubilitatea¹⁰, ambii soți formând un singur trup indivizibil¹¹ pentru toată viața. Însuși Mântuitorul Hristos, prin înălțarea căsătoriei din ordinea naturii în ordinea harului, a afirmat importanța celor două atribute ale căsătoriei, răspunzând în același timp la întrebarea vicleană a fariseilor, dacă „se cuvine, oare, omului să-și lase femeia sa pentru orice pricină?” (Matei XIX, 3). Apelând la Sfintele Scripturi, Mântuitorul Hristos le răspunde celor ce-L ispitiseră, arătând ceea ce este căsătoria în planul lui Dumnezeu: „N-ați citit că Cel ce i-a făcut de la început i-a făcut bărbat și femeie?” (Matei XIX, 4; Facerea I, 27), continuând: „Pentru aceea va lăsa omul

⁶ Sorin COSMA, „Indisolubilitatea căsătoriei și divorțul”, în *AB*, XIV (2003), nr. 4-6, p. 65.

⁷ Unitatea de ființă și de nume se poate observa și în apelativul ebraic „iș” pentru bărbat și „ișa” pentru femeie.

⁸ Mihai VIZITIU, „Familia în învățătura Mântuitorului și a Sfinților Apostoli”, în *TV*, LXX (1994), nr. 5-7, p. 25.

⁹ A se vedea și Henry LEENHARDT, *Le mariage chrétien*, Delachaux & Niestlé, Neuchâtel, 1946, pp. 126-135.

¹⁰ Vezi Iorgu D. IVAN, *Recăsătorirea soților despărțiți*, București, 1937, p. 23 și urm.; Simion DIVCEV, „Reglementarea căsătoriei în Biserica Ortodoxă Bulgară”, în *ST*, XXXII (1980), nr. 7-10, p. 664.

¹¹ IDEM, „Căsătoria - Sfântă Taină a Bisericii și instituție juridică a Statului”, în *BOR*, CI (1983), nr. 9-10, p. 732.

pe tatăl său și pe mama sa și se va lipsi de femeia sa și vor fi amândoi un trup” (Matei XIX, 5; Facerea II, 24)¹². Se poate observa întărirea indisolubilității căsătoriei „care poartă pecetea harului și voinței lui Dumnezeu”¹³, Mântuitorul concluzionând: „Deci, ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă” (Matei XIX, 6). Fiind întrebat de ce Moise a permis repudierea femeii, Hristos arată cauza care a dus la introducerea prin legislația mozaică¹⁴ a cărții de despărțire: „Pentru învârtoșarea inimii voastre, v-a dat voie Moise să lăsați pe femeile voastre, dar din început nu a fost așa. Iar Eu zic vouă că oricine va lăsa pe

¹² Acest text este discutabil sub aspectul sursei lui, unii traducători atribuindu-l lui Dumnezeu prin Iisus Hristos, alții consideră că textul scripturistic este o concluzie morală a autorului inspirat (ex. Crampon), iar alții, precum Fericitul Augustin, pun aceste cuvinte în gura lui Adam care a vorbit sub inspirație divină. Dar, cert este faptul că aceste diferențe de traducere nu antrenează din punct de vedere dogmatic nici o diferență de sens. Vezi aici *Dictionnaire de Théologie Catholique*, sub direcția A. VACANT, E. MANGENOT și E. AMANN, vol. IX, II, Paris, 1927.

¹³ Sorin COSMA, „Indisolubilitatea...”, p. 66.

¹⁴ Prin legislația mozaică s-a introdus *cartea de despărțire* (Deut. XXIV, 1) pentru cei ce se aflau supuși legii păcatului, prin aceasta bărbatul putând să-și repudieze soția chiar și pentru motive neîntemeiate, dar principalul motiv de repudiere a femeii a rămas adulterul prin care se punea în umbră iubirea conjugală care ar trebui să stea la baza căsătoriei indisolubile. Profeții Vechiului Testament au afirmat cu tărie indisolubilitatea căsătoriei, condamnând repudierea femeii (vezi aici Maleahi II, 14-15). Astfel, la iudei, deși se afirma indisolubilitatea unirii conjugale, s-a menținut « cartea de despărțire », repudierea femeii fiind văzută diferit, contradictoriu chiar, de cei doi reprezentanți ai școlii mozaice, Hillel și Samai, primul acceptând cu ușurință repudierea femeii, cel de-al doilea admitând repudierea numai dacă se găsea la femeie « ceva necinstit ». Vezi aici Vasile GHEORGHIU, *Sfânta Evanghelie după Matei cu comentariu*, Cernăuți, 1925, p. 558. La începuturile erei creștine, dacă în lumea păgână divorțul se practica pe scară largă, în societatea iudaică întâlnim o conștientizare a gravității repudierii soției, aceasta fiind văzută ca ceva rău și condamnat și astfel divorțurile au fost limitate. Cf. Constantin MIHOC, *Taina Căsătoriei și familia creștină în învățăturile marilor Părinți ai Bisericii din secolul IV*, Editura Teofania, Sibiu, 2002, p. 191.

femeia sa, în afară de pricină de desfrânare, și se va însura cu alta, săvârșește adulter; și cine s-a însurat cu cea lăsată săvârșește adulter” (Matei XIX, 8-9).

Astfel, Mântuitorul Hristos răspunde la întrebările ispitoare ale fariseilor, menționând concesiya făcută de Moise prin „cartea de despărțire” și aceasta „pentru învârtoșarea inimii” omului aflat sub legea păcatului, la început nefiind așa. Starea omului de păcat, inima învârtoșată, îl fac pe acesta să înainteze pe calea păcatului și să împlinească ceea ce a hotărât¹⁵, determinându-l pe Moise să înlătore unele practici care degradau instituția căsătoriei, interzicând căsătoria cu două surori în același timp (Leviticul XVIII, 18), precum și legăturile incestuoase între rude de sânge sau aflate în rudenia cuscriei în grad apropiat (Leviticul XVIII, 6-18)¹⁶.

De asemenea, nerespectând egalitatea între bărbat și femeie, evreii acceptau cu ușurință repudierea, mai ales dacă femeia nu-și împlinea scopul existențial, procrearea. În timpul Mântuitorului, căsătoria se afla într-o situație vădită de decădere. Pentru aceasta, singura posibilitate menționată de Domnul Hristos pentru desfacerea căsătoriei este *desfrânarea*. Faptul că Mântuitorul Hristos a luat întotdeauna poziție împotriva divorțului se poate vedea și din învățătura paulină, precum și din toate Evangheliile sinoptice¹⁷. Sfântul Apostol Pavel acordă o importanță deosebită unirii bărbatului cu femeia în căsătorie, icoana legăturii lor matrimoniale fiind unirea lui Hristos cu Biserica Sa (Efeseni V, 22-23). După învățătura paulină, femeia se poate considera liberă de „legea bărbatului” prin *moartea* acestuia (încetarea naturală a căsătoriei) sau *desfrâul* care poate duce la desfacerea căsătoriei: „Căci femeia măritată e legată, prin lege, de bărbatul său atâta timp cât el

¹⁵ Sorin COSMA, „Indisolubilitatea...”, p. 66.

¹⁶ Iorgu D. IVAN, „Căsătoria - Sfântă Taină a Bisericii...”, p. 733.

¹⁷ I Corinteni VII, 10-11; Matei V, 31-32; XIX, 3-9; Marcu X, 2-12; Luca XVI, 18.

trăiește; iar dacă i-a murit bărbatul, este dezlegată de legea bărbatului. Deci, trăindu-i bărbatul, se va numi adulteră dacă va fi cu alt bărbat; iar dacă i-a murit bărbatul este liberă față de lege, ca să nu fie adulteră, luând un alt bărbat” (Romani VII, 2-3).

Așadar, conform doctrinei matrimoniale pauline, femeia rămâne sub legea bărbatului cât timp trăiește acesta, căsătoria încetând prin moartea naturală a soțului sau se poate desface pentru cauză de desfrâu. Femeia văduvă se poate recăsători cu cine vrea, dar „numai întru Domnul” (I Corinteni VII, 39), în același timp Apostolul neamurilor recomandând păstrarea stării de văduvie, căci „mai fericită este dacă rămâne așa” (I Corinteni VII, 40). Sfântul Apostol Pavel face o concesie cu privire la recăsătorire, având în vedere slăbiciunea firii omului și ușurința cu care acesta poate cădea în desfrânare: „Dar din cauza desfrânării, fiecare să-și aibă femeia sa și fiecare femeie să-și aibă bărbatul său... Dacă însă nu pot să se înfrâneze, să se căsătorească. Fiindcă mai bine este să se căsătorească, decât să ardă” (I Corinteni VII, 2, 9). Cu toate acestea, Apostolul întărește unitatea indisolubilă a căsătoriei, indisolubilitatea căsătoriei având chiar prioritate față de păcatul despărțirii (Sfântul Apostol Pavel subliniază importanța împăcării soților despărțiți), punând în evidență și demnitatea femeii în comuniunea familiei, în comparație cu legea lui Moise care a dat numai bărbatului dreptul de a-și repudia femeia, în Hristos femeia fiind egală cu bărbatul său și putând la rândul său să aibă inițiativa despărțirii: „Iar celor ce sunt căsătoriți, le poruncesc, nu eu, ci Domnul: Femeia să nu se despartă de bărbat! Iar dacă s-a despărțit, să rămână nemăritată, sau să se împace cu bărbatul său; tot așa bărbatul să nu-și lase femeia” (I Corinteni VII, 10-11).

Trăind într-o lume iudaică neelenistică, se poate deduce că Hristos a vizat divorțul practicat în acea vreme, adică

repudierea soției de către soț¹⁸. Se poate observa în toate pasajele sinoptice relative la divorț o idee dominantă: *divorțul conduce la adulter*¹⁹. Fără a aborda aici problema transmiterii surselor folosite în Noul Testament, putem preciza că tentativele de a reconstitui *ipsissima verba* lui Iisus Hristos țin de domeniul ipotezei²⁰. Astfel, atât Sfântul Apostol Pavel, cât și Evangheliile sinoptice au adaptat mesajul Domnului în funcție de destinația lui²¹. Sfântul Apostol Pavel, cunoscând legislația romană, precizează că femeia nu trebuie să divorțeze (I Corinteni VII, 10-11), în același timp având în vedere și mesajul Mântuitorului Hristos.

Astfel, Iisus condamnă ca adulter pe bărbatul care-și lasă femeia sa sau se căsătorește cu cea părăsită, subliniind că legătura între cei doi nu s-a desființat prin repudiere²². În contextul întrebării fariseilor dacă este permis bărbatului să-și lase femeia, Mântuitorul a întărit unitatea legăturii matrimoniale, Dumnezeu creându-l pe om bărbat și femeie, iar aceștia completându-se în căsătorie formează o unitate. În unitatea căsătoriei, atât bărbatul cât și femeia se desăvârșesc devenind om complet, întreg, neputându-se ca în această unitate indisolubilă la care fiecare este parte să intervină desfacerea și refacerea ei cu o altă persoană.

Unitatea indisolubilă între bărbat și femeie este o unitate prin iubire, așa cum afirmă Părintele Profesor Dumitru Stăniloae²³, unire bazată pe iubirea împărtășită a două existențe

¹⁸ A se vedea aici pe larg Petre SEMEN, „Familia și importanța ei în perioada Vechiului Testament”, în *TV*, IV (1994), nr. 5-7, pp. 7-24.

¹⁹ E. P. SANDERS, *Jesus and Judaism*, Fortress Press, Philadelphia, 1985, p. 256.

²⁰ Pierre L'HUILLIER, „L'indissolubilité du mariage dans le droit et la pratique orthodoxe”, în *SC*, 21 (1987), p. 241.

²¹ C. MUNIER, *L'Eglise dans l'Empire romain*, Ed. Cujas, Paris, 1979, pp. 38-40.

²² Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, p. 123.

²³ *Ibidem*, p. 124.

umane care se completează reciproc pe plan trupesc și sufletesc. Astfel, indisolubilitatea căsătoriei întărită și refăcută prin har este și opera voinței celor doi soți, primindu-se reciproc într-o iubire „în care se sintetizează atracția trupească și cea spirituală, [...] în care fiecare prețuiește taina celuilalt și afirmă în iubirea sa disponibilități nelimitate de a-l respecta ca persoană, de a accepta toate jertfele și oboselile pentru el”²⁴.

Căsătoria este o taină vie a dualității, în care cei doi sunt capabili de a se înțelege, de a se sluji și de a se jertfi reciproc pentru păstrarea unității indisolubile în iubire desăvârșită. Iubirea conjugală nu poate sărăci sufletește precum ura, ci îmbogățește pe fiecare dintre soți pentru că primește și dăruiește la nesfârșit. Iubirea este unificatoare²⁵ în fața tainei indefinite care se găsește atât în femeie cât și în bărbat, fiind dătătoare de bucurie, de ajutor și de răbdare, toate acestea fiind întărite de Dumnezeu prin harul care sfințește legătura de iubire dintre cei doi soți. Legătura de iubire dintre soți este principala condiție pentru căsătorie, este fundamentul căsătoriei, deși iubirea în sine nu are valoare juridică din perspectiva căsătoriei civile.

Trăind într-o căsătorie unică și indisolubilă, cei doi soți se întregesc reciproc, fiecare devine co-persoană și se configurează una după cealaltă. Alterarea unității indisolubile a căsătoriei prin schimbarea succesivă a soțului duce la imposibilitatea realizării ca persoană în comuniunea căsătoriei, devenind un individ al speciei, cum spunea Părintele Stăniloae²⁶.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Iubirea* este unificatoare în măsura în care este rodul nepătimirii, la iubire ajungându-se prin bogăția virtuților și lipsa oricărei patimi. Omul nu poate iubi dacă este alipit în chip pătimas de lume sau de sinele egoist. A se vedea Jean-Claude LARCHET, *Terapeutică bolilor spirituale*, trad. rom. de Marinela Bojin, Ed. Sophia, București, 2001, pp. 603-630.

²⁶ Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, ed. cit., p. 122.

În iubirea mutuală matrimonială crește responsabilitatea unuia față de celălalt, iar manifestându-se responsabilitatea reciprocă sporește și iubirea reciprocă a soților. Prin uniri trecătoare, prin desfacerea legăturii matrimoniale, atât bărbatul cât și femeia nu-l mai pot trăi pe Hristos intens, nu-și mai pot manifesta responsabilitatea și nu pot ajunge la revelarea tainei interioare în comuniunea personală.

Deși atributele căsătoriei, unitatea și indisolubilitatea au fost în decursul timpului nesocotite de mulți, totuși ele au existat în conștiința comună a oamenilor, chiar fariseii conștientizau căsătoria ca unică și indisolubilă, întrebându-L pe Mântuitorul Hristos dacă se cuvine cuiva să-și lase femeia.

Prin urmare, divorțul nu poate fi acceptat, ci numai tolerat pentru cazul în care unul dintre soți a rupt unitatea căsătoriei prin adulter și aceasta ca dispensă divină²⁷. Pentru slăbiciunea firii umane, se acceptă în Ortodoxie numai trei cununii, pe unii ca aceștia primindu-i pentru a doua și a treia căsătorie cu pocăință și oprire de la Sfânta Euharistie conform tradiției canonice.

În prezenta lucrare, *INSTITUȚIA DIVORȚULUI între legislația canonică și legislația civilă*, publicată la prestigioasa editură academică Presa Universitară Clujeană (Cluj Napoca, 2012; Editura Presa Universitară Clujeană este acreditată de C.N.C.S., Categoria B), după analizarea fundamentelor biblice privind divorțul, vom analiza sistematic, critic și comparativ întreaga legislație canonică și civilă din România (vechiul Cod al familiei și actualul Cod civil), doctrina și jurisprudența privind instituția divorțului.

Această carte privind *instituția divorțului* este o ultimă etapă în abordarea personală aprofundată a dreptului canonic matrimonial. Primele două etape au vizat tratarea

²⁷ Paul EVDOCHIMOV, *Sacrement de l'amour. Le mystère conjugal à la lumière de la tradition orthodoxe*, Paris, 1980, p. 255.